

## СТАТЬИ И МАТЕРИАЛЫ

### I

WOJCIECH SMOCZYŃSKI

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

### Garść litewskich etymologii<sup>1</sup>

**āpdas**, DP *ābdas* ‘odzienie, odzież’. Analiza: *apd-a-s*, drw. od neoosn. *apd-*, którą wyabstrahowano z formy *apd-ėti* w następstwie reanalizy cps. *apdėti* = *ap-dėti* ‘odziać czym, obłożyć, otulić’ (wzór czas. sekundarnych na *-ėti*). Paralele: *iñdas*, *iždas*, *pādas*, *priēdas*, *ūždas*. Osobno zob. *apýdžia*. Całkiem inaczej [NIL 100]: analiza *āp-das* i wywód *-das* z pie. tematu *\*-d<sup>h</sup><sub>1</sub>-ó-* (SZ do *\*d<sup>h</sup>eh<sub>1</sub>-* ‘kłaść’).

**ardōnė** 1. ‘wielki przerebėl wyrąbany na jeziorze, służący do połowu ryb’, 2. ‘grząskie błoto’, 3. ‘coś wielkiego (izba, zwierzę)’ — formacja dewerbalna od *ardaũ*, *ardýti* (zob.). Znacz. etym. ‘rozbijanie, rozbijanie lodu’ Neosuf. *-onė* został wyabstrahowany z derywatów na *-nė*, utworzonych od czasowników na *-oti*, por. np. *kapōnė* <= *kapóti*, *makōnė* <= *makóti*.

**ātmyniais** adv. gw. ‘czasami, z rzadka’, np. *Ana dirba ātmyniais*, t.y. *kada atsimena*. *I tuos kapus tik ātmyniais kas belaidoja*. Skostniała forma instr. pl. od sb. *\*atmynis* ‘przypomnienie sobie’ (por. *šúoliais* <= *šúolis*) albo drw. od *\*atmyn-* utworzony sufiksem przysłówkowym *-iais*, por. *kaĩtkarčiais*, *rėĩtkarčiais* (ob. *kaĩtais* <= *kaĩtas*). Zawarty w tym wyrazie morfem *myn-* jest wyjątkowym przykładem wzdłużonego SZ od *min-* jak w *miĩti* ‘pamiętać, przypominać sobie’

**atšiaũza** pld.-zm. ‘odłupany kawałek drewna, drzazga’: *Atšiaũza nuo lentos įlindo į koja, pašiaũza* ts.: *Nũ gerosios lentos atitrũko pašiaũza*. Brak w [LEW]. Deverbativum z suf. *-žã-* (por. [Skardžius 1943, 390]), utworzone od zanikłego czas. *\*atšiaũti* ‘odłupać, oderwać’ Por. *atšãuti* ‘odpalić, wystrzelić; otworzyć (drzwi), odemknąć (okiennice)’. — Poświadczona jest również *šiaũza* ‘drzazga’ (Juszkiewicz), formacja zapewne deprefigowana (por. *šlaĩmas* <= *atšlaĩmas*, *salà* <= *atsala*).

**áuščioti**, *-ju*, *-jau* 1. ‘studzić’ (*áuščioti karštą stovą, kol atausĩ*), 2. ‘paplać’ — iteratyw na *-čioti* do *áušyti* ‘studzić’ Paralele: *bakcióti* ob. *bãkyti*, *stabčióti* ob. *stabyti*, *pescióti* ob. *peščióti*, *laščióti* ob. *lašėti*. — Prócz

tę jest *ausčioti* ‘puszczać plotki, plotkować’: *Žmonės ausčioja* (tylko u słownikarzy, np. Nesselmann, Kurschat). Nie chodzi tu o osobny czasownik, lecz o hiperpoprawną pisownię dla czas. *áuš-čioti* ‘paplać’, por. idiom *áušyti būrną* dosł. ‘studzić, chłodzić gębę’. Z tego powodu nie można czas. *áuščioti*, *ausčioti* uważać za kontynuację vb. denominativum \*aust-iā-, które rzekomo wyderywano z rzeczownika pb. \*austā- n. pl. ‘usta’ (scs. *usta* ‘Mund’), por. [BSW 19], za nim [LEW 26]<sup>2</sup>.

**būna** 3 os. ‘zwykle jest, bywa’ — prs. habitualne do *būti*, prt. *būvo*. Por. za [NDŽ I, 92] *Žiemà būna teñ šaltà. Tebūna Diėvo valià! Peĩ dvejuš metuš būnant kalėjime* Analiza: *bū-na*. Wziąwszy pod uwagę proporcję analogiczną inf. *gauti* prs. *gáu-na* = *kliūti* *X* (*X* = *kliūna*, akcent dostosowany do war. prs. *kliūva*), która produkuje innowacyjne praesentia z suf. *-na* przy pierwiastkach długowokalicznych (*džiūna*, *griūna*, *žiūna*), trzeba oznaczyć *būna* jako młodszy wariant formy *būva* (zob.) < *būva*<sup>3</sup>. Obecność cyrkumfleksu w formacjach na *-ūna* (*būna*, nie ?*būna*) wyklucza derywację od infinitiwu. — Alternatywne tłumaczenie: *būna* pochodzi od neopwk. *bū-* (<= *bū-va*), do którego dołączono formant *-na*, przeniesiony z pwk. dyftongicznych.

**būva** 3 os. ‘zwykle jest, bywa, trwa’ — prs. habitualne do *būti*, prt. *būvo*. Por. np. *Nuėjo ir ilgai būva. Mėnesį būva gerai iškepta duona. Grybai neilgai tepabūva*. Pisownia (*būva*) zastępuje uzasadnioną historycznie pisownię (*būva*). Chodzi tu bowiem o formację prezentálną utworzoną infiksem nosowym od osnowy praeteriti *buv-*: \**bu-n-va* (\**unv* > \**qv*, po denazalizacji *ūv*). Por. prs. *griūva*, *kliūva*, *žiūva* obokprt. *griūvo*, *kliūvo*, *žiūvo*. Por. *būna*.

**dabá** 4 p.a. žm. ‘zwyczaj, sposób bycia, postępowania’ (Dowkont), *gerá (gražiá) dabá* adv. ‘po dobremu’ łot. *daba* ‘sposób bycia, nawyk, zwyczaj (*vēca dabā* ‘starym zwyczajem’), natura, charakter ludzki’. War. lit. *dābas* ‘zwyczaj; uroda’. Dokładny odpowiednik w psł. \**doba* ‘odpowiedni, sprzyjający czas’, por. sch. *dōba* indecl. ‘wiek, pora, czas; starość’, ches. *doba* ‘określony czas, pora; okres, epoka’, stczes. też ‘wiek ludzki, lata; to, co komuś odpowiada, na czym komuś zależy’, pol. *doba* ‘okres dnia i nocy; czas, pora, epoka’ (inny suf. w stpol. *dob*’ f.: *tą dobią* adv. ‘wtedy, wtenczas’), scs. tylko z przedrostkiem: *po-doba jestū* ‘godzi się, wypada’ (*podobino vėrmė* ‘stosowny czas’), por. [BSW 42 n., Sławski, SEJP I, 150, Boryś, SEJP 115]. Rekonstrukcja pbsł. \**dab-ā-*. Rekonstrukcja pierwiastka pie. sporna: 1° \**d<sup>h</sup>abh-* ‘dopasowywać; stosowny, odpowiedni’ [IEW 233], por. goc. *gadaban* ‘być stosownym; zdarzać się’ (pf. *gadob* ‘jest odpowiedni, pasuje’), 2° \**d<sup>h</sup>eHb<sup>h</sup>-* / \**d<sup>h</sup>Hb<sup>h</sup>-* ‘pasować, być stosownym, odpowiednim’ [LIV 135 n.], co mniej prawdopodobne z uwagi na brak refleksów \**d<sup>h</sup>eHb<sup>h</sup>-* i fakt, że łac. *faber* ‘kował, cieśla’ może mieć inną podstawę niż \**d<sup>h</sup>Hb<sup>h</sup>-* ró- (zob. niżej). — Adi. *dab-nūs* ‘ozdobny, strojny, ładny’ (znacz. etym. ‘od-

powiedni, dobrany, dopasowany') — można zestawzić z psł. \*dob-inŭ, por. stczes. *dobny* 'dogodny, stosowny, korzystny', sñh. *dōben* 'odnoszący się do okresu czasu, doby, epoki', sch. *dōban* ts., też 'leciwy, wiekowy', głuž. *z-dobny* 'stosowny, odpowiedni' (sp 3, 329). Z kolei lit. *dabūs* 'strojny, ładny' ma nawiązanie w scs. *u-dobŭ* 'łatwy, lekki, facilis' (ros. *udōbnyj* 'dogodny, wygodny; odpowiedni, właściwy'), ros. gw. *dob* 'dobry, silny, zdrowy', *dob-zdorov* 'całkowicie zdrowy, krzepki' (=> sb. *dob* 'rozpieszczony człowiek'); strus. *době* adv. 'bardzo, nadzwyczajnie', dłuž. gw. *dobosć* 'czas, pora'; tu też stpol. nazwy osobowe *Dobo-sław*, *Brzez-dob* (por. [sp 3, 318]; bez wzmianki o formach lit.). — Formację przymiotną na *-la-* od *daba* zaświadcza łot. *dabls* 'szczupły, mocny', *nedabls* 'trujący', *nedablas zāles* f. pl. 'trujące zioła' [Endzelīns, DI II, 160], *lab-dabls* cps. 'dobrego gatunku, np. groch' Por. też drw. *dabļš* 'mocny, bujny, wyrośnięty', gw. *dablis* ts., na SW *dābls* 'bujnie wyrosły' — Jako równoległą do poprzedniej należy oceniać formację psł. \*dob-rŭ 'odpowiedni, stosowny, właściwy, taki, jaki powinien być, należyty, dobrze czyniący' itd., zob. [sp 3, 310 n.], scs. *dobrŭ*, bg. *dōbъr*, sch. *dōbar*, sñh. *dōber*, ros. *dōbryj*, czes. *dobrŭj*, pol. *dobry*. Jedyne nawiązanie bałtyckie stanowi tu człon złożenia łot. *dabra-vecis* 'dzielny, roztropny człowiek' [ME I, 428]. Rekonstrukcja pbsł. \*dab-ra-s. Jeśli należy tu łac. *faber* 'kowal, cieśla', jak się ogólnie przyjmuje, to pbsł. \*dabras i łac. *faber* dadzą się połączyć w praformie ie. \*d<sup>h</sup>ab<sup>h</sup>-ro-s [IEW 233, sp 3, 316]. — Vb. denom. *dabinti* 1. 'szykować, przygotowywać', sd *dabinu* 'gotuję [syn. *prirēdau*, *surinku*]; kształtuję [*muntumi darau*]', 2. 'ozdabiać czym, stroić', refl. 'stroić się, ubierać się ładnie, upiększać się', *išdabinti* 'wystroić', sd<sup>1</sup> *išdabinu* "wystrychnę, wystrychnię" ['wygładzić, wygłaskać, wystroić'], sd *išdabinti namai* "budowny dom", *išdabintas lubas* "strop wytorny". Z innym suf. i odległym znaczeniem: łot. *iz-dabāt*, -āju 'być uczynnym, miłym dla kogo' (znacz. etym. 'dostosować się', por. [ME I, 428]). — Odpowiednik słowiański z prefiksem *po-*: scs. *podobajetŭ* 3 sg. prs. 'wypada, godzi się, przystoi, trzeba', ros. *podobajet* ts., pol. *podobać się* 'przypadać do gustu, być komuś miłym' (stpol. też 'być podobnym'), czes. *podobati se* 'mieć wspólne cechy z kim, czym' (daw. 'udawać się, darzyć się') — jest drw. na *-ati* od sb. \*podoba 'podobieństwo, odpowiedniość, upodobanie', por. [sp 3, 286 n., Borys, SEJP 452 n.].

**dúodu** 'daje', LEW 111 n. bez komentarza. Wywód pb. \*dōd- z pie. formy \*dōh<sub>3</sub>-dh<sub>3</sub>-, mianowicie w nawiązaniu do prs. typu gr. διδωσι :: wed. *dādāti*, aw. *dadāiti* 'daje' < pie. \*de-doh<sub>3</sub>-ti [Liv 105], jest niesprawdzalną hipotezą. Bardziej wiarygodne wydaje się przypuszczenie, że \*dō-d- jest innowacyjną osnową z epoki pbsł., utworzoną na wzór osnowy \*de-d-, która ukazuje się w osnowie reduplikowanej prs. 'kładać'. Por. proporcję *dēti* :: *dedū* = *dūoti* ::

*x* (*x* = *duodu*). Na neoosnowie *duod-*, wyodrębnionej z formy prs. *duodu*, zbudowano formy prs. atematycznego, por. stlit. *duomi* 'daję' < \**duod-mi*, *duosi* 'dajesz' < \**duod-si*, pl. 1. *duome* < \**duod-me* 'dajemy', 2. *duoste* < \**duod-te* 'dajecie', 3 os. *duosti* < \**duod-ti* 'daje, dają', często apokopowane: *duost* (por. stpr. *dāst* 'daje, dają'). Odpowiednik słowiański: scs. *damī* < \**dad-mī*, 3 sg. *dastū* < \**dad-tū*, 3 pl. *dadētū* 3 pl. 'dają' (sch. *dādē*, stczes. *dadie*, ukr. *dadūtʹ*. — Neopwk. *duod-* (<=*duod-u*): *duodinėti* iter. 'dawać' (por. *dėdinėti*), wsch.-lit. *duodyti* a. *duodyti* iter. 'dawać' (*parduodyti* 'sprzedawać', *prisiduodyti* 'przywidywać się'), żm. *duodlioti* 'dawać'.

*eñti*, f. *epcia* stlit. formy acc. sg. do ptc. prs. act. 'idącego, idącą' (paradygmaty masc. i fem. podaje [Zinkevičius 1981, § 614]). Osnowa *ent-* została wyabstrahowana z jednego ze złożzeń prewerbialnych, najprawdopodobniej z *išenti* 'wychodzącego'. *Išenti* daje się zinterpretować jako forma przekształcona ze starszej \**išiantī* = [iš'anti] pod naciskiem inf. *išeiti*. Praforma \**išiantī* zawierała palatalizowane *š'*(*a*) wywodzące się z prąjęzykowego sandhi \**iš* + \**iant-*, gdzie \**iant-* to plit. refleks pie. \**h<sub>1</sub>i-ónt-* 'idący, chodzący', ptc. prs. act. od pwk. \**h<sub>1</sub>ei-* / \**h<sub>1</sub>i-* 'iść, chodzić'<sup>4</sup>. Plit. \**iant-* było odpowiednikiem participiów gr. iów 'idący' i wed. *yán*, gen. sg. *yatah* ts. (por. Rix 1976, § 257: \**a<sub>1</sub>i-ént-s*, \**a<sub>1</sub>i-nt-ós*). Cechy apofoniczne imiesłowu czasu teraźniejszego, mianowicie pierwiastek na SZ i sufiks na SO, znajdują potwierdzenie w budowie takiej formacji, jak stlit. *sant-* 'będący' < pie. *h<sub>1</sub>s-ónt-*. — Od neoosnowy *ent-* utworzono szereg nowych złożzeń prewerbialnych, por. stlit. *at-ent-*: *atenti* 'przychodzącego', *pa-ent-*: *paenčiai* 'pochodzącego', *paenčios* 'idącej, zdążającej', *pra-ent-*: *praenčiai* 'przechodząca'. — Słabo reprezentowany nom. sg. *entis*, f. *enti* ustępuje przed innowacyjnymi formami *ėjās* 'idący', f. *ėjanti*, acc. sg. *ėjanti*, *ėjančiai*, gen. sg. *ėjančio*, *ėjančios* (por. [Zinkevičius, l.c]). — Dwuznaczny jest war. *atant-* 'przychodzący', por. DP *atañti*, *atañčio*, *atañčius*, f. *atañčiai*, *atañčios*. Można go tłumaczyć bądź zmianą *ate* w *ata* (por. stlit. *ataivis*, *ataiga* obok *ateivis*, *ateigá*), bądź obecnością prwb. *ata-* (\**ata-ent-*, por. [Zinkevičius, l.c]).

*jáudinti*, *jáudinu*, *jáudinau* 'wzruszać, wzburzać, podniecać, martwić', *išjáudinti* 'roznamiętnić, podniecić', *sujáudinti* 'rozculić, wzruszyć, zaniepokoić, zdenerwować'. Refl. *jáudintis* 'wzruszać się, rozczulać się, podniecać się, niepokoić się, denerwować się'. Causativum z innowacyjnym suf. *-in-* zam. *-y-* (tjaudyti, por. łot. *jaudīt* 'poruszyć, poruszać') oraz SO od *jud-* (zob. *jūsti* I). Znacz. etym. 'wprawiać w ruch, poruszać'. Akut wtórny. Paralele: *jaukinti* <=*jūnkti* (obok scs. *učīti*), *gaminti* <=*gīmti*, *danginti* a. *dānginti* <=*dėngti*. — Nawiązania ie.: wed. *yodháyati* 'każe walczyć' (caus. do *yúdhayati* 'walczy'), łac. *iubeō* 'rozkazać, zarządzić, postanowić', stłac. *ioubeo* < pie. \**H<sub>1</sub>ouðh-éje-* [Lrv 225 a.].

**jaukinti, jaukinù, jaukinaũ** 1. 'poskramiać, oswajać (zwierzę), by się nie płoszyło', DP 'nakładać', 2. 'nęcić, wabić, przyciągać' — causativum z suf. *-in-* i SO *jauk-* od *juk-*, por. *jũnkstu, jũnkti* 'wyknać'. Odpowiednik str. *iaukint* 'ćwiczyć, wprawiać, üben'. Z innym suf. łot. *jaucēt, -ēju* 1. 'oswajać', 2. bibl. 'nęcić, wabić' (=> *jaucēklis* 'przynęta'). Odziedziczony SO, pie. \**h<sub>1</sub>ouk-eje-* (por. LIV 244), winien był wydać pbsł. \**aũk-ĩ-*, lit. \**aukyti* i psl. \**učiti* (znaczn. etym. 'sprawiać, że ktoś nawyka, nabiera wprawy'). To ostatnie jest kontynuowane w scs. *učiti* 'uczyć, pouczać, napominać', sch. *ũčiti*, ros. *učítb, učú*, czes. *učit*, pol. *uczyć*. — Drw. *jaukinỹs* 'kochanek', *jaukintinis* 1. 'przygarnięte dziecko, wzięte na wychowanie', 2. 'kochanek', *žvėrių jaukintojas* przest. 'poskramiacz zwierząt' (dziś *trámdytojas*).

**klōstas** 'łata przyciskająca słomę strzechy; gałąź a żerdź do przygnięcia lnu w moczydle, obciążenie, przycisk; drag, żerdź do wyłożenia mostu; fałda, plisa na spódnicy' — sb. postvb. z metatonią od neosn. *klost-*, pochodzącej z reanalizy *klōst-yti* <= *klō-styti* frq. 'stać, rozścielać'. Odpowiednik łot. *klāsts* 'podkład z gałęzi pod kopkę siana lub stóg zboża; drewno używane jako odbojnicza dla cumującego promu; podkład z drewna' <= *klāstīt*. Paralele z metatonią: *mōstas* <= *mōstyti, šluōstas* a. *šluōstē* <= *šluōstyti*, inne: *dāigstas* <= *dāigstyti, saĩstas* <= *saistýti*. Ten sam proces słowotwórczy wytworzył drw. *inklōstas* 'deska do siedzenia na wozie' (<= *ĩklōstyti*) i *pāklostas* 'podkład, podściółka' (<= *paklōstyti*), jak też feminina: *klōstē* 'łata przyciskająca słomę na strzesze; fałda, plisa; zmarszczka' (por. *šluōstē* <= *šluōstyti*), *klostis, -iēs* 'łata na strzesze; gałęzie do przygnięcia zamoczonego lnu' (por. *dēstis* <= *dēstyti*). Inaczej [Skardžius 1943, 324, LEW 275 i Otrębski 1965, § 397]: analiza *klo-stas*. Brak formy *klōstas* itp. w monografii S. Ambrasasa [1993].

**mūdras**, -à 4 p.a. gw. 'dobrze zbudowany, postawny; dzielny (koń, jeździec); szykowny, elegancki; dumny, wyniosły', stlit. 'baczny' (*Jai tatai savimp vartoja žmones geri ir mudri* PK 241<sub>12</sub> 'Jeśli to jest w uważeniu u ludzi dobrych i baczných'). War. *mūdras* 4 p.a. Odpowiednik łot. *mudrs* 'munter, schnell, lebhaft'. — Ze zmianą tematu fleksyjnego: **mudrũs**, -i 4 p.a. 'bystry, rączy (o koniu), dzielny, silny, wytrzymały (o koniu), mocny (o piwie), dobrze rosnący (o zbożu jarym); okazały, wspaniały, dumny, wyniosły, pyszny' War. *mūdrũs* 4 p.a. — Adi. *mūdras* wygląda na formację odziedziczoną, kontynuującą pie. \**mud-ró-*, widoczne również w wed. *mudrá-* 'radosny, żwawy'. De werbalne adi. na SZ od pwk. \**meud-* 'uradować się', por. wed. *módate* 'raduje się', pf. *mumóda*, SZ *mudā-* f. 'radość', *hasā-mudā-* 'radośnie śmiejący się', SO *móda-* m. 'radość, ochota, chęć' [Mayrhofer, EWAIA II, 383]. Zob. też LIV 443, NIL 491 n., LEW 467 (s.v. *mudā*). Paralele słowotwórcze: *gūdras / gudrũs* <= *gūsti, sūkras / sukrũs* <= *sūkti, stipras / stiprũs* <= *stipti*. W jęz. bałtyckich nie zachowały się refleksy SE †*miaud-* ani SO †*maud-*. —

Drw. *mudreikà* 'ktoś sprytny, obrotny', *mudréiva* 1. 'strojniś', 2. 'człowiek dumny, pyszny, zarozumiały' (war. *mudréila*; por. neosuf. w *gudréiva* <=*gudrūs*), *mudriaī* adv. 'bystro, szybko (o biegu konia); dzielnie (bronić się)', *mùdrius* 'strojniś'. Drw. od *mūdr-*: *mūdrē* 'spryt, roztropność' Vb. denom. 1. *mūdrauti* a. *mudrauti* 'okazywać żywotność, żwawość, odwagę; pysznić się, wywyższać się; deptać, zapładniać — o samcach ptaków', 2. *mùdrinti* 'ćwiczyć, tresować konia, układać go', *sumùdrinti* 'ponaglić, pobudzić (konie) do biegu', refl. *mùdrintis* 'stroić się, przyozdabiać siebie czym' Osobno zob. *mudūlis*. — Ze skrzyżowania bliskoznacznych przymiotników *mùdras* / *mudrūs* i *mañdras* wywodzą się warianty gw. *muñdras*, *mundrūs*.

**nėščia** 4 p.a. 'ciężarna, w ciąży', DP 'brzemienna' — substantywizacja żeńskiej formy przymiotnika *nėščias*, -ia (por. użycie masc. w znaczu, 'obciążony, np. grzechem': *Nebūk ant galo nėščias, tai est, grieku, svietu ap sunkintas*). Takie stosunki, jak *slāpčias* <=*slāptas*, *išvirsčias* <=*išvirstas* na pierwszy rzut oka zachęcają, aby postulować \**nėšt-ia-*, czyli derywat od osnowy ptc. prt. pass. *nėštas* 'niesiony' Trudność stanowi jednak fakt, że derywacja przy użyciu suf. -ia- nigdy nie jest sprzężona ze st. wzdłużonym. Trzeba więc szukać innego wyjścia. Wydaje się, że *nėščia* może być rzeczownikiem postwerbalnym, utworzonym od *nėščioti* iter. 'nosić' drogą resegmentacji *nėšč-ioti* i przy użyciu suf. -ia-: *nėšč-ia*. WSE jest przy suf. iksie -čioti dopuszczalny, por. *pėščioti* <=*pėšti*, *blėščioti* <=*blėstelėti* [Otrębski 1965, § 599]. W podobny sposób da się wyjaśnić postać wyrazu *nėščiai* m. pl. 'nosidło na wodę, koromysło'. LEW 497, s.v. *nėšti* nie zajmuje się budową wymienionych rzeczowników.

**nuodėgulis** 1 p.a., *nuodėgulys* 3 p.a., -io 'głownia, niedopalone, tłące się polano', pl. 'zgliszcza budynku', *nuodėguliai pragaro* DP 248<sub>48</sub> 'głownie piekielne'. Analiza: *nuo-dėg-ulis*, sb. postvb. od vb. cps. *nu-dėg-ti* 'nadpalić się' (zob. *dėgti*). Z innym suf. *nuodėguolis* 'głownia' Suf. -ulis jest w deverbatiwach raczej rzadkością, zob. [Otrębski 1965, § 215]. Bardziej regularne jest *deg-ulys* 'głownia; grzyb wywołujący choroby roślin' — Pierwiastek na WSE *dėg-* ukazuje się również w wyrazie *padėgėlis* 'pogorzelec' Zaskakująca jest jednak intonacja -dėg-, ponieważ inne nomina na st. wzdłużonym jej nie pokazują, por. *dėgė*, *dėgis*, *dėglė* s.v. *dėgti*. Trzeba dodać, że zaświadczone również warianty z -deg-, por. *nuodeguolis* 'głownia', żm. *nūdeguolis* ts. — Zastąpienie prefiksu *nuo-* negacją *ne-* widać w *nedėgulis* 1 p.a., *nedėgulys* 3 p.a. 'głownia' [LEW 511], por. *Dabok, nedėgulys išgriuvo iš pečio*. — W pewnej gwarze *nuodėgulis* na skutek adideacji do wyrazu *mėdis* zmieniło się w *medėgulis*, por. *Nuo laužo liko daug medėgulių* (Lygumai, rej. Pakruojis).

**nuodžià** 4 p.a. stlit. 'grzech, występki' — drw. na -ia- od neoosn. *nud-*, którą wyabstrahowano z formy *nu-si-dėti* 'przewinić, zgrzeszyć', mianowicie

w wyniku reanalizy wzorującej się na czasownikach o zakończeniu *-ėti*. Zmiana *nu-* (vb.) => *nuo* (sb.). Paralele: *apýdžia, pradžia*. Mylna jest rekonstrukcja członu złożeniowego pie. *\*-d<sup>h</sup>ēh<sub>1</sub>* w NIL 99. — Vb. denom. *nuodžiōti* DP 'grzeszyć', => *nuodžiōtas* DP 'grzeszny, grzesznik'

*pati*, gen. sg. *pačiōs* 'żona, małżonka' :: łot. *pati*, gen. sg. *pašas* 'żona, gospodyni' Rekonstrukcja: pb. *\*pat-ī-ø*], gen. sg. *\*pat-iā-s* < pie. *\*pot-ih<sub>2</sub>-ø*], gen. sg. *\*pot-ieh<sub>2</sub>-s*. Por. analizę Mayrhofera, EWAL II, 75 dla wed. *pātnī-*. Na podstawie *pač'-* (gen. sg., nom. pl.) powstała nowa forma nom. sg. *pačią* gw. 'żona'. Przypomina ona innowacyjne brzmienie *giriā* 'wielki las' na miejscu *\*giri* < pie. *\*g<sup>u</sup>rH-ih<sub>2</sub>*. Podobnie w jez. łotewskim: *paš-* => nom. sg. *paša* 'żona, gospodyni' War. łot. *pate* ts. przypomina natomiast lit. *neptė* 'wnuczka' zam. *\*neptī* < pie. *\*nept-ih<sub>2</sub>*. Pdg. *pati*, *pačiōs* ma paralełę w *martī*, *marčiōs*. Zob. jeszcze formy żeńskie *\*pati* i *\*patni* s.v. *viēšpati*, *viēšpatni*.

*pavēnis*, *-io* 'miejsce cieniste, w cieniu, zacienione' (war. *pavēnē*, *pavēnio*). Formacja postwerbalna na *-ni-* od vb. cps. *\*pa-vē-ti*, znac. etym. 'miejsce osłonięte od wiatru' (zob. *vēti*). Odpowiednik łot. *pavēnis* 'cień, miejsce w cieniu; schronienie przed wiatrem' (war. *pavēne*), też *āizvēnis* 'miejsce cieniste'. Būga [1912; 1958, 335] wspomniał o pokrewieństwie *pavēnis* z adi. *vēsus*, co powtórzył LEW 556 n. Nie jest to ściśle, ponieważ *vēsus* / *vēsus* nie jest derywatem od *vē-ti*, lecz od *vēs-*, które zresztą jest neopierwiastkiem, zob. *vēsti*. — Rzeczowniki na *-ni-* rodzaju męskiego są wyjątkowe, por. np. *svāinis*, *-io* 'brat żony' (drw. od zaimka, zob. s.v.). Gdy chodzi o deverbativa z suf. *-ni-*, to spotykane wśród nich masculina są zwykle wtórnego charakteru, mianowicie pochodzą z przekształcenia starych femininów na *-ni-*, por. np. *bañnis*, *-io* 'kłótnia' wobec stlit. *barnis*, *-iēs* f. DP 'zwada' [Otrębski 1965, § 294]. Ta okoliczność w powiązaniu z faktem, że obok *pavēnis* ukazują się warianty rodzaju żeńskiego *pavēnē* i *pavēnia*, skłaniają do hipotezy, że pierwotną formacją było tu fem. *\*pavēnis*, *\*pavēnies*. Formy oboczne *pavēnia* i *pavēnē* tak się mają do f. *\*pavēnis* jak stlit. *barnia*, *barnē* do *barnis*. — Nie przekonuje próba Otrębskiego (*l.c.*) wyprowadzenia *pavēnis* z *\*pavēsnis*, czyli formacji z częstszym suf. *-snis*. Brak *pavēnis* w rozważaniach S. Ambrazasa 1993, § 70 ('Vediniai su *\*-ni-*'). — Drw. *pavēninis*, *-ē* 'leń, obibok' (*Kai nuveisi už pavēninio, tai prisraudosi*). Vb. denom. *pavēniāuti* 'odpoczywać, siedząc w cienistym miejscu' (syn. *pavēsiāuti* < *pavēsīs*).

*pereīminos* f. pl. gw. 1. 'miejsce, przez które wszyscy dla własnej wygody przechodzą, przejeżdżają lub przepędzają bydło', por. *Kokios čia jurni pereīminos per mano pievas! Čia tai pačios pereīminos, visi per čia ir važiuoja, ir gyvulius veda, ir pėsti eina*, 2. 'przesmyk, wąski pas

ziemi oddzielający dwa jeziora' (bez przykładów w LKŻ). Brak w LEW. Prawdopodobnie jest to złożenie członów *perej-* i *-mina*, pl. *-minos*. Człon I do *perėjaĩ* adv. 'na wskroś' (zob.). Człon II jest porównywalny z wyrazami *išmina* 'ścieżka wygnieciona w zbożu przez zwierzęta', *prieminà* 'zadeptana rola a. grządk; strątowane miejsce na skraju wsi, gdzie spędza się bydło'. Znacz. etym. 'ścieżka idąca na przełaj, najkrótszą drogą'.

**perėjaĩ** adv. 'na wskroś, przez wnętrze czego, na wylot, przez całą długość lub szerokość czego; przez cały czas, wciąż, ciągle' — pochodzi od dewerbalnego rzeczownika \**pereja* 'przejście, przechód' <= *pér-ei-ti* 'przejsć, przeszyć na wskroś'. War. *parėjaĩ*. Z innymi zakończeniami: *perėjõ*, *perėjõs* a. *parejõs* 'na wskroś, na wylot, ciągle' (skostniała forma gen. sg. f.). Krótkowokaliczny morfem *-ej-* jest identyczny z tym, który ukazuje się w stlit. *ejamas kelias* sd<sup>1</sup> 'gościniec', *perejamas* sd 'przebyty, przebytny', jak też w łot. *eja* 'ścieżka, chód, krok', *ateja* 'ustęp', *izeja* 'wyjście'. Nieco inaczej LEW 540, s.v. *parejā*. Z czasem sb. \**pereja* zostało zluźnione przez *pereja* 'przejście; przełęcz; przesieka w lesie', wyraz urobiony od neoosn. *perėj-*, pochodzącej z formy prt. *pérėjau*. — Derywatem przymiotnym od \**pereja* było *perejĩnis* 'przechodzący na wskroś (np. o dziurze, kluczu, belce), łączący wprost dwie miejscowości (o drodze)', *perejĩnis sienojis* 'belka w ścianie z jednego kawałka drzewa, nie zbijana z części'. Sb. m. *perejĩnis* 'belka biegnąca przez całe pomieszczenie, na której spoczywają krokwie' (syn. *ilginis*), por. *Per visą kluoną nuo sienos lig sienai perejinis, é an jo kazlus stato*.

**pérėskas** gw. 'smakołyk', np. *Riešutai ir vėžiai ne valgis, bet párėskas*. Brak w LEW. Analiza *per-ės-kas*. Derywat na *-kas* od neoosn. *perės-*, którą wyodrębniono z vb. cps. *pér-si-ėsti* 'przeżreć się' (ze zwykłym w takich razach pominięciem partykuły zwrotnej *si*). Paralele słowotwórcze: *ės-kà* <= *ėšti*, *dvės-kà* <= *dvėsti*, *ỹž-kės* <= *ỹžta* (*ĩžti*), *tálž-kė* <= *tálžyti*.

**perlitas**, *pėrlitas* 'przekąska; pokarm dla dziecka' — sb. postvb. od *pėrlisti* 'przekąsić, zjeść trochę dla zaspokojenia głodu'. Por. refl. *užsilisti* 'przekąsić, nieco zjeść'. Zob. SE *liėsti*. Błędne było odniesienie *pėrlitas* do czas. *lieti* 'lać' w LEW 576.

**pradžà** 4, 2 p.a. 'początek, rozpoczęcie', SD "początek; zaczęcie czego [syn. *pradėjimas*]" — drw. na *-jā-* od neoosn. *prad-*, którą wyabstrahowano z formy *prad-ėti* w następstwie reanalizy vb. cps. *pradėti* lub *prasadėti* 'zacząć (się)', mianowicie na wzór czasowników sekundarnych z suf. *-ėti*. Paralele: *apýdžia*, *nuodžia*. Błędna jest rekonstrukcja pie. członu złożeniowego \*-dhēh, w NIL 99.

**próga** 1. 'sprzyjająca okoliczność, odpowiednia chwila, sposobność, okazja do czego' (*Atsitiko próga. Buvo prógos ir su juo pasikalbėti*), 2. gw.

‘szpara, szczelina, luka’, 3. gw. ‘wolne, jasne miejsce w lesie’, 4. ‘wolna chwila, czas wolny od zajęć’. Gw. war. akc. *progà*. — War. *s-mobile*: *spróga* przest. ‘sposobność, okazja’ (*sprógos ieškoti*), *sprogà* ‘szczelina, wyrwa, otwór; pączek, latorośl; iskra’. Chodzi tu o rzeczownik postwerbalny od *sprógti* ‘pękać, rozrywać się’. Nietrafne jest stwierdzenie LEW 643, jakoby *próga* była alternantem apofonicznym do *pragà* ‘otwór, dziura’. Sb. *pragà* jest wariantem *s-mobile* do *spragà* ‘otwór, dziura, przerwa; brak’. To ostatnie przedstawia drw. postwerbalny od *spragėti* (zob.).

**pūgžlys** 4 p.a. ‘nieduża ryba słodkowodna jazgarz, jażdż, jaszcz (Acerina cernua), odznaczająca się kolącymi płetwami’, SD “jażdż, kolpierz”. War. *paugžlys*. Trudne. W punkcie wyjścia można przyjąć za Būgą [1911; 1958, 300], że mamy przed sobą brzmienie zmienione z \*pūžlys wskutek insercji g<sup>5</sup>. Por. *pūžlys* ‘ktoś mały, gruby; słabe dziecko’ (budowa *pūž-lys*). Dalsza droga niepewna. Synonimem jest tu krótkowokaliczne *pūžas*, które oznacza zarówno ‘jazgarza’, jak też ‘nastroszone włosy’ i ‘małe dziecko’ (zob.). W związku z *pūžas* ‘czub nastroszonych włosów’ por. zdanie: *Ko gi pasižiauše kai pūgžlys!* ‘Czemu się zjeżyłeś jak jazgarz!’ (Urbutis [2009, 141] cytuje porównanie z inną nazwą jazgarza, mianowicie *ežegys*: *Pasipūtęs kaip ežegys* ‘Nadęty jak jazgarz’). — LEW 553: *paugžlys*, *pūgžlys* pochodzą od osnowy onomatopiecznej pie. \**peu-*, \**pou-* ‘aufblasen, anschwellen’.

**sąjūdis**, -*džio* 1. ‘ruch społeczny, polityczny’, 2. ‘krzątania, poruszenie’, 3. ‘przemieszczanie się (ludów), migracja’ — nomen actionis z suf. -*ia-* i st. wzdlużonym *jūd-* od *jud-*, jak w vb. cps. *su-jud-aũ* ‘poruszyłem się’. Znacz. etym. ‘poruszenie się’, potem ‘wspólny ruch’ (z uwagi na komitatywną wartość prefiksu *sq-*). Zob. *jūsti* I, *judėti* i *san-*. WSZ *jūd-* jest wyjątkowy, do porównania stoi tylko lot. *jūdit*, -*u*, -*iju* ‘pędzić (bydło) bez pośpiechu’. Paralela: *sąjūkis* ‘zamęt’ <=*sujukaũ*.

**sliminys**, -*io* 3 p.a. gw. ‘padalec, Anguis fragilis’. Brak w LEW. Odo-sobnione. Analiza: *slim-inys* pozostawia nas z leksemem, który nie zostawił innych śladów (brak alternantów *ɤslem-*, *ɤslam-*). Może więc *sliminys* pochodzi z (nieregularnej) zmiany \**slimp-inys*, co od czas. *slimpinti* ‘iść powoli, po cichu’.

**statula** 3 p.a. 1. ‘statua, rzeźba przedstawiająca postać ludzką a. zwierzęcą’, 2. ‘posąg bożka pogańskiego, bałwan’ — zapoż. z pol. *statua* = [sta.tu.ɹa], z substytucją lit. / za pol. *u*. Też w formie masc.: *stātulas* ‘statua, figura; osada, statuy na łuczyno’ War. *statuja* b.z.a. Dotąd niesłusznie uważane za wyraz rodzimy, mianowicie drw. na -*ula* od neoosn. *stat-* (o czym s.v. *stātas*), zob. [BSW 283, LEW 898]. LKŻ [XIII, 716] nie zaznacza obcości tego wyrazu. — Drw. *statulėlė* ‘statuetka, posążek’.

## ПРИМЕЧАНИЯ

<sup>1</sup> Konwencje redakcyjne i system skrótów jak w moim *Słowniku etymologicznym języka litewskiego* [Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007]. Spis dzieł dodatkowo tu wykorzystanych znajduje się na końcu artykułu.

<sup>2</sup> N.B. Stpr. *austo* EV 'usta, Munt', *āustin* acc. sg. 'pysk, Maul' — z dyftongizacji \*ūsta, jest zapożyczeniem z jez. polskiego, a nie wyrazem prapokrewnym ze scs. *usta*. Inaczej BSW 19, LEW 26 (s.v. *āuscioti*), NIL 390 (rzekomy kontynuant pie. \*h<sub>3</sub>o<sub>u</sub>st-ah<sub>2</sub>-). Porównywalne refleksy ze stpr. *au* < \*ū to *bāuton* ob. *būton* 'być' (por. lit. *būti*, lot. *būt*, scs. *byti*), *bāusei* 'niech będzie' (por. stlit. *būsigu* DP) oraz zapożyczenia: *daūsin*, *doūsin* 'dusza' ob. *dūsin*, EV *dusi* ts. <= stpol. *duśza* (por. stlit. *dūšià*), *salaūban* ob. *salūban* 'małżeństwo' <= stpol. *ślub* (por. stlit. *saliūbas*).

<sup>3</sup> Por. Stang 1966, 353: 'Formen wie *lŷna*, *būna* sind gewiss später Ersatz für *līja*, *būva*'

<sup>4</sup> Porzucam wywód *ent-* ze złożenia typu *atent-* 'przychodzący' < \*atjent- < \*at-j-ant- przy założeniu palatalizacji *ja* > *je* i zaniku *j* [Smoczyński 2007, 28 n.]. — Mniej prawdopodobna wydaje się hipoteza Zinkevičiausa [1981, § 614], w myśl której forma przerwierbiana typu \*pri-jent- traciła jote droga "kontrakcji" w \*pri-ent-.

<sup>5</sup> Por. gw. *driegzlŷs* 'jaszczurka' < *driezlŷs* (od *driežas*), *druōgzlēs* 'heblowiny, strużyny' < *druōzlēs*.

## DODATKOWE SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

- Boryś W. Sejp, 2005 = *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- BSW Trautman Reinhold, 1923: *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Endzelīns Jānis. Di. *Darbu izlase četros sējums*. Wydał R. Grabis e.a. Tomy I (1971), II (1974), III:1 (1979), III:2 (1980), IV:1 (1981), IV:2 (1982). Rīga: Zinatnē. (A. Upīša valodas un literatūras institūts).
- LEW = Fraenkel E., 1955–1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* (unter Mitarbeit von Annemarie Slupski, fortgeführt von Erich Hofmann und Eberhard Tangl). I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag und Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- LIV = *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstamm-bildungen*. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage bearbeitet von Martin KÜMMEL und Helmut Rix, Wiesbaden: Reichert, 2001.
- Mayrhoft M., EWAL. 1986–2001. *Etymologisches Wörterbuch des Altindo-arischen*, I–IV. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- NDŽ = Niedermann Max & Alfred Senn, Franz Brender, Anton Salys. *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache. Litauisch-deutsch*, I–V. Heidelberg: Winter, 1932–1968.
- NIL = Dagmar S. Wodtko, Britta Irslinger, Carolin Schneider, *Nomina im Indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008.
- Smoczyński W., 2005. *Lexikon der altpreußischen Verben*. Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 117).
- Urbutis V., 2009: *Baltų etimologijos etudai*, t. 2. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

WOJCIECH SMOCZYŃSKI

**A Handful of Lithuanian Etymologies**

The article presents results of etymological analysis of a group of 30 lithuanian words. The biggest part of the material is investigated for the first time.